

1. Suomenhevonen savotoilla / Elisa Tarkkanen

Suomenhevosen jalostus otti ensiaskeleensa jo 1550-luvulla Kustaa Vaasan aikaan, jolloin määriteltiin perustettavaksi valtion siittolakartanoita eri puolille maata. Suomen ensimmäinen siittolakartano perustettiin kuitenkin vasta vuonna 1937 Ypäjälle. Hevoskasvatus oli yksityishenkilöiden ylläpitämää toimintaa ja varsat syntyivät aluksi luonnonvalinnan kautta hevosten ollessa yhdessä laitumilla. Suomeen tuotiin myös siitosoreja ulkomailta ja tarkoituksena oli kasvattaa suomenhevosen kokoa ja painoa. Ristisiitosten tulokset olivat kuitenkin haitallisia Suomen olosuhteisiin ja toiminta lopetettiin. Metsäteollisuus hyötyi hevosjalostuksesta. Metsämiehet olivat myöhemmin mukana toiminnassa ja saivat metsäyhtiöiltä tukea tähän. Vuonna 1937 Kemi- ja Veitsiluoto-yhtiöt hankkivat yhteisen kantakirjaoriin, joka sai nimekseen Ukkoherra.

Suomenhevonen on pieni ja sitkeä eläin, jolla oli vahva ruumiinrakenne ja hyvä terveys. 1800-luvun hevoset olivat kokoa lukuunottamatta samanlaisia kuin nykyään. Hevoset olivat korkeudeltaan 142-150 cm, kun korkeus nykyään on noin 155-160 cm. Suomenhevosista noin 90% on nykyään väriltään ruskeita tai punaruskeita, rautiaita. Muita värejä ovat muun muassa voikko, musta, kimo ja ruunikko.

C.W. Gyldén kertoi vuoden 1853 metsänhoidonoppaassaan, että hevonen jaksaa vetää tasaisella tiellä 400-600 kilon kuorman 4-4 ½ peninkulman matkalla. Todellisuudessa hevoset vetivät metsätyömailla huomattavasti suurempia puukuormia. Hevosten lisäksi tukkien ajoon on käytetty härkiä ja poroja. Härkiä käytettiin Suomessa lännessä ja lounaassa ja poroja käytettiin eniten Länsi-Lapissa, mutta tapa yleistyi porojen alhaisten ruokamenojen vuoksi.

Aiemmin kaikki kotitarvepuut kuljetettiin metsistä talvisin hevosilla. Hevosella on ollut suuri rooli myös metsätyössä, sillä hakattu puutavara piti kuljettaa metsästä pois ja ilman metsätyöhevosta savottojen puut olisivat jääneet kaatamatta. Puutavaran metsäkuljetuksista oli vielä 1960-luvulla hevosten osuus 90%, minkä jälkeen puunkuljetuksessa siirryttiin pikkuhiljaa autojen käyttöön. Metsätöissä käytetyt hevoset olivat maaseutuväestön omistamia.

Tukkiliikkeen kasvaessa yhtiöt alkoivat hankkia omia hevosia metsäajoon ja muuhun käyttöön. Isommilla yhtiöillä saattoi olla omistuksessaan kymmenittäin hevosia. Osa yhtiöistä hankki omia hevosia vasta aivan hevoskauden lopussa, tuolloin työhevosista oli kova pula. Yhtiölle oma hevonen tuli kalliimmaksi kuin omistajavetoinen hevonen, mutta näin yhtiö sai tärkeää tietoa hevosajojen kustannuksista ja tuotosta sekä varmisti kuljetuspalveluiden saannin. Samoin meneteltiin myöhemmin metsätraktoreiden ja puutavara-autojen kanssa.

1800-luvulla Suomessa oli hevosia yhteensä noin 250 000. Hevosen hankintahinta oli 1800-luvun loppupuolella 250-400 markkaa ja uusia hevosia ostettiin markkinoilta. Useimmilla maaseudun pientiloilla oli hevonen ja isoilla tiloilla hevosia saattoi olla useampiakin. Hevosten merkitys oli suuri ansioiden hankinnassa ja metsäajot muodostivat pienviljelijöiden hevosajoansiosta suurimman osan.

Sota-aikaan armeijan käytössä oli 60 000 hevosta ja näistä hevosista kaatui melkein neljännes. Suurin osa Suomen hevosista oli kuitenkin sodankin aikaan töissä kotona ja armeija käytti autoja. Jatkosodan jälkeen puuta tarvittiin jälleenrakentamiseen, evakkojen asuttamiseen, sotakorvausten maksuun ja metsäteollisuuden tuotannon ja viennin käynnistämiseen. 1950-luvulla hevosten kokonaismäärä saavutti huippunsa ja niitä oli noin 410 000. 1950-luvun puolivälissä hevosia oli metsäajoissa enimmillään 100 000.

1960-luvulta alkaen hevosten määrä Suomessa alkoi laskea ja niitä oli enää 250 000. Metsätöissä hevosen paikan veivät traktorit. 1950-luvulla otettiin maataloustraktorit käyttöön ja ne yleistyivät vauhdilla tuontisäädöksien lievennettyä. Vuonna 2010 Suomessa on noin 70

000 hevosta ja näistä kolmannes on suomenhevosia. Hevosta käytetään Suomessa nykyään lähinnä ravi- ja ratsuhevosina, mutta joissakin tapauksissa yhä myös pelto- ja metsätoissa. Suomessa on yhä ammattimetsureita, jotka ajavat puuta tien varteen hevosilla. Hevosmetsurit työskentelevät usein virkistysalueilla, puistoissa tms. Nykyajan metsätyöhevosten varusteet ovat erilaiset, yleensä puuta ajetaan pyöräkärriillä ja kahden hevosen voimin. Kuormaus tehdään nykyään yleensä koneellisesti.

Metsätyön tuotokseen vaikutti ennen kaikkea puukuorman koko. 1900-luvulla kuormat olivat vielä melko pieniä, noin 35-50 kuutiojalan kuormia. 1930-luvulla 100 kuutiojalan kuorma oli aivan normaali lumisilla teillä ja jääteillä saatettiin vetää 200 kuutiojalan kuormiakin. Puunkuljetuksessa ajettaessa varsitiellä ajomies käveli puukuorman takana ja hevonen veti kuormaa vapaasti. Ennen ylämäkeä hevonen sai tavallisesti levätä hiukan ja mäessä ajomies auttoi hevosta työntämällä puukuormaa takaa. Tasaisessa maastossa ajomies istui kuorman päällä. Kemi-yhtiöllä oli vuonna 1894 yhdeksän savotaa, joissa oli töissä lähes 1 000 hevosta. Askanjoen savotalla hevosia oli töissä 220 ja sieltä kuljetettiin pois 60 000 tukkia. Pisin ajomatka oli Saukkojärven 7 ½ kilometrin matka.

Hevostalli oli hevosille yhtä tärkeä paikka kuin kämpppä työmiehille. Ennen vuoden 1928 kämppälakia tallit eivät kuitenkaan olleet itsestäänselvyys savotoilla. Silloin kämppien ja hevossuojien rakentamisesta ei maksettu mitään korvauksia ja ihmisasunnotkin olivat melko vaatimattomia, joten hevosille rakennettiin suojaksi monesti vain hataria suojia risuista. Eläimet joutuivat myös viettämään yönsä vailla minkäänlaista suojaa. Rehusuojien puuttuessa hevosille syötettiin joskus jäistä rehua. Hevosten kuivaaminen työpäivän jälkeen oli myös melko harvinaista.

Vuoden 1928 kämppälaki paransi hevosten oloja, sillä se asetti vähimmäisvaatimukset myös hevossuojille. Hevossuojissa piti olla lämpöä pitävä katto, suuri ja tiivis ovi, ikkuna, ilmanvaihtolaite, vettä ja naulakko valjaita varten. Laki määräsi myös muun muassa pilttuiden mitoista ja varustuksesta.

Vuonna 1949 Metsämiesten säätiö julkaisi taskukokoisen opasvihkosen *Ruoki ja hoida hevostasi oikein*, joka oli osa valistustyötä hevosen hoidon parantamiseksi. Tätä tehtiin osaksi siitä syystä, että saataisiin hevosmiehet vaihtamaan hevosen ruokinnassa rukiin kaurarehuun.

Hevoset olivat yleensä savotoilla ajomiesten silmäteriä. Hevoset ruokittiin savotoilla heti ensimmäiseksi illalla kämpälle tultaessa. Hevonen vietiin talliin, missä se juotettiin ja kuivattiin ja sille laitettiin apetta. Hevosen kuivaus oli tärkeää, sillä tallit olivat vetoisia paikkoja. Tämän jälkeen miehet kävivät itse syömässä ja palasivat vielä ennen nukkumaan menoa tarkistamaan hevoset ja antamassa niille yöheinät. Aamulla hevoset käytiin tarkistamassa ensimmäiseksi, yleensä siinä neljän viiden aikoihin aamulla. Kun tukkikuormaa purettiin, saivat hevoset levätä sekä heiniä tai kaurapussin turvan alle, joskus myös loimen selkään.

Hevosmiehet pitivät hevosistaan yleensä melko hyvin huolta, mutta myös poikkeuksia oli. Ilmiö ei ollut uusi, sillä huonoa kohtelua eläimet olivat saaneet osakseen jo aiemminkin. Maamiehen ystävässä kirjoitettiin vuonna 1847 *Hewosalain parannuksesta*, jossa käsiteltiin hevosten huonoon kuntoon johtaneita syitä: huono kohtelu ulottui usein jo varsoihin, koska varsat teljettiin yleensä pimeään ja likaiseen tallin nurkkaan, mikä vaikutti niiden luonteen kehittymiseen. Viranomaisten tietoon tuli aika ajoin tapauksia, joissa puunajossa olleita hevosia hoidettiin huonosti ja puhuttiin jopa eläinräkkäyksestä. Metsätyön huonot palkat olivat varmasti osasy syy hevosten kohteluun, mutta tilanteeseen vaikutti myös ajomieskunnan suuri vaihtuvuus. Hevosten kohtelun ja hoidon valvontaa tehostettiin jo 1920-luvulla ja myös työnantajat alkoivat vähitellen kiinnittää huomiota työntekijöidensä hevosten kuntoon ja

kohteluun.

Niin hakuissa kuin ajossa sattui paljon tapaturmia. Yleisin tapaturma hevosilla oli jalkavamma, joka saattoi tulla hevosen jalan osuessa kivien koloihin tai oksien ja risujen pistoista tai lumihangen hankauksesta. Joskus myös reen ja hevosen ajovälineitä, kuten aisoja ja remmejä katkeili, mikä saattoi johtaa kuorman kaatumiseen. Hevosten ja miesten lääkitsemiseen oli ainakin isoimmilla savotoilla lääkekaapit. Suomen eläinsuojeluyhdistys ryhtyi toimittamaan savotoilla työskenteleville hevosille tarkoitettua ensiapupakkausta, jossa oli haavakääreitä, pääntauti- ja ähkypulvereitä yms.

Hevosen kuolema oli ajomiehelle konkurssin kaltainen tappio, siksi hevosia alettiin vähitellen myös vakuuttaa. Vaikka valistusta tapahtui, niin esimerkiksi Enso-Gutzeitin työmailla sattui vuosina 1947-48 yhteensä 197 hevostapaturmaa, joissa kuoli 17 hevosta. Vuonna 1967 tapaturmien osuus oli 23% ja silloin hevosia oli töissä enää keskimäärin 194. Tapaturmien suhteellinen määrä siis lisääntyi sitä mukaan kun hevosten määrä laski.